

Antické mýty jinak VI. Rostliny a houby

Stejně jako v zoologické nomenklatuře, bylo také u rostlin a hub použito množství antických mytologických jmen pro vytvoření rodových, druhových a poddruhových názvů. V poslední části seriálu si ukážeme alespoň některé z nich.

Počátky světa

Podle božstva nejstarší generace, vládce podsvětí tmy Ereba, se jmenují houby s plodnicemi tmavé barvy: saprotrofní polnička lysá (*Agrocybe erebia*), známá z Evropy, Severní Ameriky a Japonska, a ektomykorhizní plesňák *Thelephora erebia* z jihovýchodní Asie.

Byliny s různobarevnými květy dostaly jméno řecké bohyně duhy a poselkyně božstev Íridy. Jde o rod kosatců (*Iris*), který se vyskytuje přirozeně i pěstovaný v Evropě, Severní Americe a Asii. Nestvůrnou Medúsu charakterizovala tvář tak strašlivá, že každý při pohledu na ni hrůzou zkameněl. Přispívali k tomu hadi, jež měla Medúsa místo vlasů. Právě její nápadná hlava je důvodem, proč se některé houby nebo rostliny po Medúse jmenují. Výrazné vláknité šupiny na klobouku jsou typické pro křehutku hlavu Medusinu (*Psathyrella caput-medusae*), rostoucí zejména na pařezech jehličnanů v Evropě a v USA. Jihoafrický sukulentní pryšec *Euphorbia caput-medusae* má na koncích lodyh úzké kopinaté listy vypadající jako rozčuchané vlasy. K nejstarším božstvům patřila také bohyně spravedlivé odplaty Nemesis. Nosila v jedné ruce nádobu s odměnou pro spravedlivé, ve druhé bič k potrestání viníků. Jmenuje se po ní rostlinný rod hledíkovka (*Nemesia*, krtičníkovité – *Scrophulariaceae*) původem z jižní Afriky, jejíž květ připomínal autorovi popisu É. P. Ventenatovi rozzlobenou tvář. Největší příšerou na světě byl potomek Gáie Týfón, který prý ještě stále chrlí oheň pod sopkou Etnou, kam ho po boji uvěznil Zeus. Na Týfóna dodnes upozorňuje východoasijský a australský rod rostlin *Typhonium* (áronovité – *Araceae*), jehož druhy mívají ohnivě červené toulce.

Utváření světa

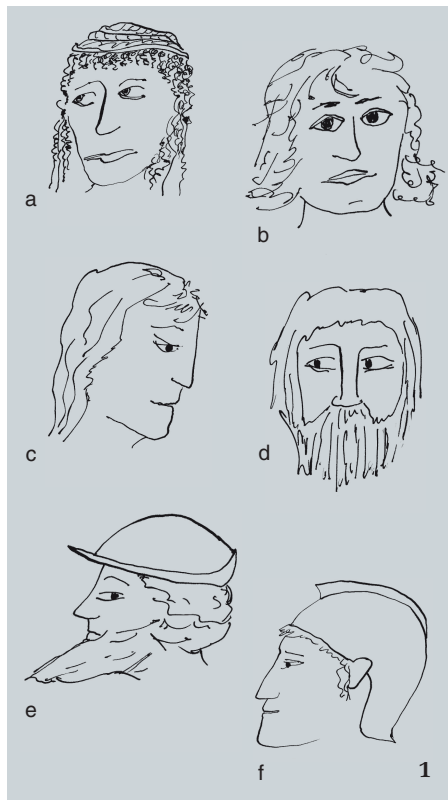
Různá božstva dostala při zavádění světového řádu na starost jednotlivá nebeská tělesa a jejich pohyb. Slunce řídil a jeho přímým zosobněním se stal mladý muž se zlatými vlasy Hélios. Jeho jméno se objevuje v mnoha názvech rostlinných rodů, např. u původem americké slunečnice (*Helianthus*), u kosmopolitně rozšířeného otočníku (*Heliotropium*) nebo u rodu smil (*Helichrysum*) zhruba se 600 druhy, vyskytujícími se v Evropě, Asii, Africe

a Austrálii. Řecká bohyně ranních červánků Éós i její římská kolegyně Aurora daly svá jména několika houbám, které mají plodnice růžové, oranžové nebo žluté barvy úsvitu. Jsou to malajský a indonéský trsnatec *Grifola eos*, evropská liška žlutavá (*Cantharellus aurora*), holubinka jitřenková (*Russula aurora*) z evropských listnatých lesů nebo francouzský druh voskovce *Aphanobasidium aurora*. Héliovými sestřenicemi byly bohyně umění Múzy. Zasmušilá a vážná patronka sborového zpěvu Polymnia poskytla jméno severoamerickým rostlinám rodu jakon (*Polymnia*) z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*), veselá bohyně tance Terpsichoré je v názvu houby pavučinec tančící (*Cortinarius terpsichores*) z listnatých lesů Evropy. Strýcem Múz byl Kronos, kterého Římané nazývali Saturnus. Pro alchymisty představoval on a po něm nazvaná planeta symbol olova (proto se příznaky otravy olovem označují jako saturnismus). Jeho jméno nese lišejník tenkomázdřík šedozeleň (*Lepto-*

gium saturninum), vyskytující se v Severní Americe, Evropě a Asii, a to právě s odkazem na barvu jeho keříčkovité stélky (v ruštině se houba jmenuje leptogium svincový, tedy olovený, tmavošedý). Krásnou římskou bohyní lásky Venuši (latinsky Venus, genitiv Veneris) nalezneme v názvu lišejníku krásnice *Caloplaca veneris* z Řeka a také u kapradiny netik Venušin vlas (*Adiantum capillus-veneris*), rozšířené v tropickém až mírném pásu. Saprotrofní houba helmovka jitřenková (*Mycena adonis*) s výskytem v Evropě, Severní Americe, Japonsku a Austrálii byla díky své kráse pojmenována podle Afrodítina milence Adónida, stejně jako rod evropských a asijských pryskyřníkovitých bylin hlaváček (*Adonis*, *Ranunculaceae*). Adónidova matka Myrrha porodila svého syna v důsledku vědomého incestu. Za trest byla proměněna ve strom, který stále plakal a ronil pryskyřici. Jmenuje se po ní myrhovník pravý (*Commiphora myrrha*) z Etiopie, Somálska, Ománu a Jemenu.

Nebeská božstva

Poté, co po Kronovi převzal vládu, zvolil Zeus za své sídlo nejvyšší horu v Řecku Olymp. Spolu s Diem vládlo nad světem pět jeho sourozenců a šest potomků. Těchto 12 božstev je v názvu rodu prvosenkovité rostliny božskokvět (*Dodecatheon*, *Primulaceae*; řecky dódeka značí 12, theos pak bůh), původem ze Severní Ameriky a Sibíře. Nesmrtelnost bohům zajišťovala zvláštní olympská strava – ambrózie a nektar. Podle lahodného pokrmu se nazývá rod hvězdnicovité rostliny ambrozie (*Ambrosia*) s vonnými květenstvími. Ambrozie peřonolistá (*A. artemisiifolia*), rostlina původem ze Severní Ameriky, dnes invazně se šířící v různých částech světa, je významným pylovým alergenem. Podle nápoje nektaru říkáme nektarinky lysým plodům variety broskvoně obecné (*Prunus persica* var. *nucipersica*), která se pěstuje celosvětově v teplejších oblastech. Stravu bohům přinášela jejich číšnice, Diova dcera Hébé. Ta poskytla své jméno globálně rozšířené houbě rodu *Hebeloma* neboli slzivka, která má velum patrné jen u mladých plodnic (a právě Hébé je bohyně mládí), a rostlinně mu rodu *Hebe* původem z Nového Zélandu. Vládnoucího Dia v jeho mládí vychovávala a živila koza Amaltheia. Z jejího ulomeného rohu učinil vděčný Zeus stále plný roh hojnosti (latinsky cornu copiae). Ektomykorhizní houba stroček trubkovitý (*Craterellus cornucopioides*, obr. 2) získala latinské jméno podle nálevkovitého tvaru svých plodnic (v angličtině se přímo nazývá roh hojnosti, horn of plenty). Vyskytuje se v bukových lesích Evropy, Asie a Severní Ameriky. Ve Středozeří roste také druh *Fedia cornucopiae* (zimolezovité – *Caprifoliaceae*). Sám Zeus je reprezentován vzácnou endemickou houbou *Zeus olympius* (Živa 2014, 2: XXXVIII), kterou ze sídelní hory bohů popsal anglický mykolog D. W. Minter se svým řeckým

1 Fiktivní portréty některých uváděných postav: bohyně spravedlivé odplaty Nemesis (a), sluneční bůh Hélios (b), číšnice bohů Hébé (c), nejvyšší římský bůh Jupiter (d), posel bohů Hermés (e), zakladatel Říma Romulus (f). Orig. T. Pavlík

kolegou S. Diamandisem v r. 1987. Diovo jméno najdeme v názvech více rodů rostlin – např. hvozdíku (*Dianthus*), zastoupeného v Evropě, Asii, jižní Africe a Severní Americe, či tomelu (*Diospyros*) s více než 700 druhy z tropů a subtropů Asie a Ameriky. Rovněž nejvyšší vládce Jupiter (obdobá Dia v římském panteonu) dal jméno houbě kornatci vousatému (*Hyphodontia barba-jovis*) – latinsky barba znamená vous – vyskytujícímu se v Evropě, Severní Americe a v Austrálii, a mnoha rostlinám: úročníku *Anthyllis barba-jovis* z oblasti Středozeří, rodu ořešák (*Juglans* – zkráceno z latinského *Iovis glans*, tedy Jupiterův žalud) z mírného a tropického podnebného pásu celého světa nebo rodu netěskovec (*Jovibarba*) z Alp a Karpat. Krásnou Jupiterovu manželku Juno připomíná kosmopolitní dřevokazná houba šupinovka nádherná (*Gymnopilus junonius*), rostoucí především na pařezech dubů. *Juno* je také podrod pěkných kosatců pocházejících vesměs z Asie.

S jednou z mnoha svých milenek měl Zeus dceru Artemidu. Po této bohyni přírody, zvěře a lovu se jmenuje rod vytrvalých bylin a polokeřů pelyněk (*Artemisia*), pocházející z mírného pásu severní polokoule (obr. 4). Syn Dia, nevlastní Artemidin bratr a bůh-mnohoobročník Hermés byl mimo jiné patronem zlodějů. Kosatcovitá rostlina monotypického rodu *Hermodactylus* (*Iridaceae*, s druhem *H. tuberosus*), původem ze Středozeří, s hlíznatými kořeny ve tvaru dlouhých prstů proto vcelku pochopitelně nese jeho jméno (řecké daktylos znamená prst). Římským kolegou Herma byl Merkur. Po něm se nazývá prýšcovitá rostlina bažanka rodu *Mercurialis* (*Euphorbiaceae*) z Evropy, severní Afriky a západní Asie. Angličané označili jménem tohoto pohyblivého a rychlého posla bohů „pohyblivý“ chemický prvek rtuť – mercury. Přítelem Diova syna a boha světla Apollóna byl princ Hyakinthos. Nešťastnou náhodou jej bůh zabil diskem při sportovním klání. Z mladíkovy krve vyrostla květina rodu hyacint (*Hyacinthus*), původem z východního Středozeří a ze západní Asie. Jiný Apollónův přítel Kyparissos nechtěně zastřelil svého oblíbeného jelena. Bůh světla pak truchlícího Kyparissa na jeho přání proměnil ve strom. Je jím rod jehličnanů cypřiš (*Cupressus*) rozšířený v Severní a Střední Americe a ve Středozeří. Podle Apollónova syna Asklépia byl nazván rod severoamerické byliny klejchy (*Asclepias*).

Zemská božstva

Souhrnné označení rostlinstva flóra má svůj původ ve jméně římské bohyně květin a jara Flory, podobně jako název pro živočišstvo fauna je dědictvím po ochránci stád Faunovi. Římská bohyně rolnictví, obilí a plodnosti země Ceres dala své jméno nejen výrobkům z obilí, kukuřice či rýže – cereáliím, ale i žitu setému (*Secale cereale*), obilnině pěstované zvláště v Evropě. Mezi Řeky byl oblíben bůh úrody, vína a (vínem vyvolaného) nespoutaného veselí Dionýsos. Evropská houba pavučinec šedomodravý (*Cortinarius dionysae*) má jméno po něm, stejně jako původem středoasijská prvosenkovitá rostlina rodu *Dionysia*. Dionýsovým vychovatelem a průvodcem byl malý tloušťík Silénos. Dal jméno rodu silenka (*Silene*) z mírného pásu severní polokoule, na Siléna odkazují tyto rostliny svým nafouklým kalichem (obr. 6). Severoamerická a evropská hadovkovitá houba psivka (*Mutinus*, *Phallaceae*) zase dostala jméno podle tvaru a barvy své plodnice. Připomíná totiž penis, hlavní poznávací znak římského boha plodnosti Mutina (obr. 3). Krásné dívky nymfy se uplatňují v názvech mikroskopické houby monotypického rodu *Myconymphaea* a bedly dívčí (*Leucoagaricus nympharum*)

2 Jedlá houba stroček trubkovitý (*Craterevellus cornucopioides*) roste poměrně hojně na podzim. Foto H. Ševčíková

3 Nejedlá psivka Ravenelova (*Mutinus ravenelii*) se vyskytuje vzácně od června do října v parcích a vlhkých lesích. Herbářová položka, foto L. Pavlík

4 Pelyněk černobýl (*Artemisia vulgaris*) – hojný druh při okrajích cest a na rumišťích. Býval pro svou předpokládanou čarovnou a ochrannou moc užíván v lidové magii.

5 Pitulník žlutý (*Lamium galeobdolon*, nyní *Galeobdolon luteum*) z čeledi hluchavkovitých (*Lamiaceae*) vytváří v listnatých a smíšených lesích rozsáhlé koberce.

6 Nafouklé suché kalichy silenky nadmuté (*Silene vulgaris*, hvozdíkovité – *Caryophyllaceae*)

z jehličnatých lesů Evropy, a také ve jméně celosvětově rozšířené vodní rostliny rodu leknín (*Nymphaea*, obr. 7). Nejpočetnějšími nymfami byly vodní víly Najády. Po nich se nazývá globálně se vyskytující rod rostlin řečanka (*Najas*, obr. 8). Jedna z nymf se zamilovala do krásného mladíka Narkissa, který měl však rád jen sám sebe. S obdivem prohlížel svůj obraz zrcadlící se na hladině, až spadl do vody

7 U nás kriticky ohrožený druh stojatých vod leknín bílý (*Nymphaea alba*) tvoří velké bílé květy se žlutým středem. P. O. Mathioli, Herbář neboli Bylinář (1562)

8 Řečanka přímořská (*Najas marina*) se vyskytuje ve stojatých a pomalu tekoucích vodách. Foto L. Pavlík

9 Příbojové baly ze zbytků listů posidonie mořské (*Posidonia oceanica*) mohou mít průměr až kolem 10 cm. Foto L. Pavlík

10 Vlhkomilný řebříček bertrám (*Achillea ptarmica*) se pěstuje jako okrasná nebo léčivá bylina.

11 Pěstovaná i zplaňující léčivka oman pravý (*Inula helenium*). Silice z kořene se používá při žaludečních potížích nebo při zánětu průdušek.

a utopil se. Zůstal po něm název rodu běžně pěstovaných rostlin narcis (*Narcissus*) s mnoha kultivary, a také termín narcismus pro označení patologické sebelásky.

Divoký národ lesních pololídí-polokoňů Kentaurů připomínají jména dvou rostlinných rodů: chrpa (*Centaurea*) z mírného klimatického pásu a zeměžluč (*Centaureum*) z Evropy, severní Afriky a Asie, zavlečené do Ameriky a Austrálie.

Pozoruhodný původ má název rodu lejnice (*Sterculia*). Označení tohoto stromu z jihovýchodní Asie je odvozeno od jména římského boha záchodů *Sterculia* (*stercus* znamená latinsky výkal) – kvůli jeho páchnoucím květům.

Vodní božstva

Vládce moří Poseidón poskytl své jméno k označení rodu jednoděložných „mořských trav“ *Posidonia*. Většina asi z 10 druhů roste u pobřeží Austrálie, jeden druh (posidonie mořská – *P. oceanica*) pak ve Středozemním moři. Působením příboje vznikají z cévních svazků listů posidonie různě velké hnědé koule, jež bývají velmi hojné např. na některých místech toskánského pobřeží (obr. 9). V botanické nomenklatuře se uplatnily také víly Néreoovny, po nichž se nazývá rod oleandr (*Nerium*), domácí v severní Africe, jihozápadní Asii i v evropském Středozeří.

Podsvětí božstva

Podsvětí řeka Styx a její stejnojmenná bohyně se dostaly do názvů mnoha hub a rostlin, zejména tmavých, skrytých rostoucích nebo jinak připomínajících tajemné, pochmurné a zlověstné podsvětí. Jako příklad uveďme sněh krásnou (*Microbotryum*

stygium) parazitující na šťovicích (*Rumex*), lišejník dutohlávkou *Cladonia stygia* ze Severní Ameriky a Evropy, evropskou houbu líhu *Lyophyllum eustygium*, rostlinu koulenuku *Globularia stygia* (jitrocelovité – *Plantaginaceae*) z Řecka nebo severoamerickou sítinu *Juncus stygius*.

Jméno neoblomné sudičky Atropy, která spolu se svými dvěma sestrami rozhodla o osudu lidí, dostal přízračně rod jedovatých rostlin, jejichž plody mohou při neopatrné konzumaci způsobit smrt. Jde o rulík (*Atropa*) z Evropy, západní Asie a Severní Ameriky (obr. 16). Po bohyních pomsty Erínyích se jmenují patogenní houby rodu *Erynia*, jež podle autora názvu „vykonávají pomstu“ tím, že zabíjejí mšice, které napadly nějakou rostlinu. Obdobná motivace k pojmenování, tentokrát podle Furií (římské obdoby Erínyí), je znát u rodu patogenní houby *Furia*. Spolu s předchozím rodem náleží do oddělení *Entomophthoromycota* (dříve řazeného mezi houby spájkivé).

Podsvětí příšera Lamia v noci kradla a požírala děti (a v roli strašidla pronikla i do řeckých pohádek). Stala se inspirací pro pojmenování rodu hluchavka (*Lamium*) z Evropy, Asie a severní Afriky. Důvodem je tvar květu, který Carlu Linnému připomínal tlamu obludy (obr. 5). Jiná zabíjáčká příšera Empúsa se objevuje v názvu patogenní houby rodu *Empusa* (opět z oddělení *Entomophthoromycota*, v současnosti již není uznáván, jeho zástupci byli převedeni do jiných rodů).

Héroové

Řecký hrdina Perseus, syn Dia a argejské princezny Danay, se proslavil především zabitím Medúsy. V botanice se stal inspirací názvu rodu hruškovce (*Persea*, vavřínovité – *Lauraceae*) z tropických oblastí Střední a Jižní Ameriky a také Asie a ostrovů Makaronésie. Perseova tchyně, královna Kassiopeia, dala jméno vřesovcovité rostlině rodu *Cassiope* (*Ericaceae*) ze subarktického a arktického pásu a z Himálaje. Jiné vřesovcovité keřky z chladných oblastí severní polokoule rodu kyhanka (*Andromeda*) mají jméno Kassiopeiny dcery Andromedy. Kassiopeia se svým mužem Kéfem a jejich dcera Andromedé s manželem Perseem se dostali na oblohu jako sousedící souhvězdí Cefeus, Kasiopeja, Andromeda a Perseus.

I nejznámější hérós Héraklés, latinsky Hercules, se uplatnil v názvosloví hub

a rostlin. Jmenuje se po něm rostlinný rod rozšířený v Evropě, Asii a Severní Americe bolševník (*Heracleum*, obr. 12), jehož léčivé vlastnosti Hérakles údajně objevil; dále houba hnojník *Parasola hercules* z Německa, Dánska a Norska, a díky kyjovitému tvaru plodnice také evropská a severoamerická houba kyj Herkulův (*Clavariadelphus pistillaris*) – kyj byl nejoblíbenější Herkulovou zbraní. Stavitel a vynálezce Daidalos vybudoval ve městě Knóssu na Krétě obrovský palác, do kterého byla zavřena obluda Mínótauros. Palác měl mnoho komnat a chodeb, byl to skutečný labyrint. Po staviteli se nazývají převážně evropské a severoamerické rody hub *Daedalea* (obr. 14) a *Daedaleopsis* (v češtině se pro oba používá pouze jedno jméno – sítkovec), jejichž nepravidelně spojované lupeny v hymenoforu (část plodnice nesoucí výtrusné rouško) připomínají bludiště.

V mýtu o zlatém rounu sehrála důležitou roli dcera kolchidského krále a slavná kouzelnice Médeia, neboť pomohla Argonautům získat tuto vzácnou beraní kůži. Po princezně se jmenuje severoamerický rod liliovitých rostlin *Medeola* (*Liliaceae*).

U lidí i bohů neoblíbená bohyně svárů Eris, po které se dovednost vést spory nazývá eristika, nebyla jako jediná pozvána na jistou velkou svatbu. Urazila se a vhodila během slavnosti před tři přítomné bohyně zlaté jablko s nápisem „Ať vezme ta nejkrásnější“. Nejvyšší bůh Zeus se odmítl v této situaci angažovat a za rozhodčího určil pastýře Parida. Účastníky soudu připomíná rostlina vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*) z Evropy a Asie (obr. 15). Čtyři listy přeslenu symbolizují Parida a rozsuzované bohyně Héru, Athénu a Afrodítu, jedovatá bobule pak jablko sváru. Paris přisoudil zlaté jablko bohyni krásy Afrodítě a ta mu za odměnu zajistila manželku – nejkrásnější ženu tehdejšího světa Helenu. Paris, o němž se v té době už vědělo, že je trójský princ, prý tuto manželku spartského krále Meneláa unesl ve chvíli, kdy trhala květiny. Byl po ní pojmenován rod původem amerických hvězdicovitých rostlin záplevák (*Helenium*), a také další zástupce této čeledi oman pravý (*Inula helenium*, obr. 11), domácí ve Střední Asii a zavlečený do Evropy a Severní Ameriky. Paridův soud a jeho důsledky vedly k 10 let trvající trójské válce. V ní se stal největším hrdinou řeckého vojska Achilleus, podle něho se nazývá rod léčivěk řebříček (*Achillea*, obr. 10), rostoucí

12 Domácí zástupce rodu bolševník – b. obecný (*Heracleum sphondylium*, miříkovité – *Apiaceae*). P. O. Mathioli, Herbář neboli Bylinář (1562)

13 Čarovník pařížský (*Circaea lutetiana*, pupalkovitě – *Onagraceae*) roste v humózních a vlhčích lesích a podél lesních cest. Foto K. a J. Širovi

14 Plodnice celoročně se vyskytujícího sítkovce dubového (*Daedalea quercina*). Foto L. Pavlík

15 Vyrvalá bylina z vlhkých listnatých lesů vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*) se dříve nazývala podle tvaru přeslenu crux Christi, Kristův kříž.

16 Bobule jedovaté byliny rulíku zlomocného (*Atropa bella-donna*). Snímky V. Motyčky, pokud není uvedeno jinak

v Evropě a mírném pásu Asie a Severní Ameriky. Válka skončila dobytím Tróje po úskoku Řeků, kteří před fingovaným odjezdem nastražili obráncům dřevěného koně s ukrytými vojáky. Trójané koně vtáhli do města, schovaní Řekové vyskákali a otevřeli městské brány navrátilivším se spolubojovníkům. Po trójském koni se nazývá poddruh jedle kavkazské (*Abies nordmanniana* subsp. *equi-trojani*) rostoucí nedaleko zničené Tróje, v horách západního Turecka.

Návrat Řeků do vlasti byl velmi dramatický. Vojevůdce Odyssea a jeho vojáky např. ohrožovala čarodějka Kírké. Ubrání se jí s pomocí kouzelné rostliny moly. Podle Kírké se jmenuje rod čarovník (*Circaea*, obr. 13) z mírného pásu severní polokoule, moly se objevuje v názvu jihoevropského česneku zlatožlutého (*Allium moly*).

Synem římského boha války Marta byl mýtický zakladatel Říma Romulus. Kromě legend po něm zbyl rod kosatcovitých rostlin *Romulea*, původem z jižní Evropy a severní Afriky, s centrem diverzity v Kapsku (skoro 90 druhů).

Mnoho vědeckých názvů živočichů, rostlin a hub je odvozeno od jmen bohů, hrdinů a dalších osob (či reálií) řeckých a římských mýtů. Šest dílů seriálu Antické mýty jinak nám přiblížilo 300 mytologických postav. Na více než 650 příkladech jsme ukázali, jak mýty inspirovaly a stále inspiroují zoology, botaniky a mykology.

